

Het kan niet anders: binnenkort zullen alle strafrechters opgelegde straffen glashelder motiveren

*Henk Elffers**

Ik ga betogen dat nu dan toch eindelijk op afzienbare termijn strafrechters in hun vonnissen glashelder zullen uitleggen waarom ze welke straf opleggen. Dat betere uitleg nodig is, staat wel vast, immers, over de motivering van strafvonnissen wordt allereerste geklaagd, en het leidt zelfs tot maatschappelijke onrust. Veel rechters zijn zich terdege bewust dat ‘men’ nogal eens moeite heeft met opgelegde straffen, en zij maken zich zorgen vanwege daaruit mogelijk voortkomende maatschappelijke onrust (Elffers & De Keijser 2007; Schuyt 2010, p. 7 e.v.). Al in 2004 werd door een groep strafrechters juist met oog op het maatschappelijk vertrouwen in de strafrechtspraak het PROMIS-project op poten gezet, dat mikt op begrijpelijke vonnissen: heldere overwegingen in begrijpelijke taal (De Groot-van Leeuwen e.a. 2015). In het Jaarverslag 2020 van de Raad voor de rechtspraak werd trots gemeld dat ongeveer zeven op de tien strafvonnissen conform het PROMIS-model worden opgebouwd (Raad voor de rechtspraak 2020, p. 59-61). De Raad vond dat zo bemoedigend dat hij sindsdien niet langer bijhoudt hoeveel vonnissen zich aan de PROMIS-richtlijnen houden. Zeven op de tien, mooi toch? Nou ..., dus drie op de tien doen geen moeite straffen te motiveren! Dat is, zachtjes gezegd, teleurstellend, temeer daar blijkt dat weliswaar de bewijsbeslissing inmiddels beter wordt gemotiveerd, maar dat dat niet zo is voor de strafmotivering (De Groot-van Leeuwen e.a. 2015). In die zin is het niet onbegrijpelijk dat het publiek moeite heeft met de opgelegde straffen. Wat je niet begrijpt kun je moeilijk accepteren. Dat het twintig jaar na de start van PROMIS nog steeds niet is gelukt alle straftoemeting begrijpelijk te

* Prof. dr. H. Elffers is emeritus hoogleraar empirische bestudering van de strafrechtpleging aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

motiveren is teleurstellend. Waarom dan mijn optimisme dat dat binnenkort wél zal lukken?

Reacties op onvrede over opgelegde straffen

Ik stel voor twee typen reacties op de resterende onvrede te onderscheiden: enerzijds accepteren, anderzijds proberen het aan te pakken. Men kan het standpunt innemen dat *het publiek het maar eens moet aanvaarden dat rechters beslissen zoals ze beslissen*: een kernwaarde in ons rechtsbestel is immers dat de rechter onafhankelijk is, de rechter bepaalt de straf ongeacht wat anderen daarvan vinden; als het publiek daar moeite mee heeft, moeten we het publiek opvoeden en het leren rechterlijke vonnissen te accepteren. Daarentegen kan men ook pleiten voor *beter uitleggen van opgelegde straffen*: de moeite die het publiek heeft (of denkt te hebben), komt omdat mensen helemaal niet weten welke straffen er werkelijk worden opgelegd en waarom juist die straffen worden opgelegd; het publiek moet aangespoord worden om kennis te nemen van vonnissen, alvorens zich er een oordeel over te vormen.

Aanhangers van het eerste standpunt zijn nogal eens bang dat nadruk op motivering en uitleggen aan het publiek de rechterlijke onafhankelijkheid zou bedreigen. Ik zie niet in waarom: de rechter heeft immers, per definitie, het laatste woord. Maar je kunt het publiek natuurlijk alleen overtuigen vonnissen te accepteren als je hun duidelijk kunt maken wát ze dan moeten accepteren. Juist wie meent dat hij *ex officio* gelijk heeft, is uitermate goed toegerust om aan anderen uit te leggen hoe en waarom hij tot dat juiste standpunt is gekomen. Uitleggen, motiveren dus, is bij uitstek het middel om te bewerkstelligen dat de rechterlijke onafhankelijkheid in de maatschappij gedragen blijft, en eventuele maatschappelijke onrust wordt getemperd.

Voor de tweede reactie moeten we onder ogen zien dat 'men' lang niet altijd kan kennismaken van het waarom van een rechterlijke beslissing, omdat dit in het vonnis onvoldoende helder naar voren komt. Dat geldt in ieder geval voor die drie van de tien waarover ik eerder sprak, en vaak ook nog wel voor een deel van de andere zeven, die wél de bewezenverklaring uitleggen, maar dat niet of onvoldoende doen wat betreft de opgelegde straf. Waarom een boete, een taakstraf, een gevangenisstraf? En waarom dan een boete van € 200, een werkstraf

van 240 uur, of twee jaar gevangenis? Wie wil bevorderen dat ‘men’ kennisneemt van vonnissen, dient er dan toch zorg voor te dragen dat daar ook echt helder en begrijpelijk in wordt aangegeven wat en waarom de rechter beslist. Dat vereist dat alle vonnissen expliciet aandacht besteden aan de strafmotivering: waarom deze strafsoort, waarom deze strafmaat?

Kortom, of men nu een aanhanger van de eerste of tweede reactie op publieke onvrede is, beide groepen hebben alle reden om te werken aan een betere motivering van de gekozen straf. Waar rechters redelijke mensen zijn, gevoelig voor adequate argumentatie, kan het niet anders of de wil om altijd voldoende en begrijpelijk te motiveren zal hand over hand toenemen.

Waarom is het nog niet zover?

Sceptici stellen dat volledig motiveren (te) moeilijk is, of dat het toch niet gaat helpen. Gelukkig zijn beide stellingen niet of althans niet helemaal waar.

Inderdaad, motiveren is moeilijk. Evenwel, er zijn allerlei handreikingen in omloop, waarop kan worden voortgebouwd. Oriëntatiepunten straftoemeting zijn – ofschoon niet alles dekkend – een goed startpunt. Je kunt mensen goed uitleggen dat rechters voor dit of dat misdrijf meestal denken aan zus of zo’n straf, om vervolgens te argumenteren dat in dit speciale geval om die en die redenen daarvan wordt afgeweken. Sommige redenen worden ook met zoveel woorden in de oriëntatiepunten genoemd (bijvoorbeeld recidive), dus rechters, laat duidelijk weten of je dat in deze zaak al of niet meetelt. Daarnaast staat het de rechter ook vrij – hij blijft immers onafhankelijk, ook ten opzichte van de oriëntatiepunten – om in dit concrete geval om andere redenen af te wijken. Vertel het systematisch! Natuurlijk, ook als je al die redenen expliciet noemt, lijkt het uiteindelijke oordeel (bijvoorbeeld twee maanden minder dan de oriëntatiepunten voorstellen) soms toch uit de lucht te komen vallen (waarom niet een of drie maanden minder?), maar het is allicht begrijpelijker dan helemaal niks inhoudelijks zeggen (‘gelet op de ernst van het feit en de persoon van de dader’, tromgeroffel, pats: ‘zes maanden’).

En heus, en dat is toch wel het doorslaggevende argument, het helpt om je best te doen te motiveren. In Elffers en collega’s (2021) wordt

getoond dat een beter gemotiveerd vonnis (in termen van het voldoen aan een in dat artikel ook uitgelegde straftoemingsmal) én beter wordt begrepen én vaker (maar niet altijd) wordt geaccepteerd. Wat wil je nog meer?

Conclusie

Onder deze omstandigheden kunnen rechters toch niet anders dan de winst pakken? Motiveren van strafoplegging werkt, en daarmee wordt onvrede onder het publiek bestreden. Daarom zullen rechters binnenkort beter motiveren. Binnenkort? Binnen vijf jaar misschien? Kan dat niet sneller? We zullen zien!

Literatuur

Elffers & De Keijser 2007

H. Elffers & J.W. de Keijser, 'De strafrechter en de burger. Zij konden bijeen niet komen ...', *Rechtstreeks* 2007, afl. 2, p. 7-30.

Elffers e.a. 2021

H. Elffers, E.M. Ernst & A. Klijn, 'Een motief om te motiveren? Het helpt! Betere strafmotivering leidt tot meer begrip en tot meer acceptatie', *PROCES* (100) 2021, afl. 5, p. 309-321, DOI:10.5553/PROCES/016500762021100005006.

De Groot-van Leeuwen e.a. 2015

L.E. de Groot-van Leeuwen, M.T.A.B. Laemers & I.D.A. Sportel, *Het vonnis beter uitgelegd? Maatschappelijke effecten van beter motiveren in de strafrechtspraak* (Research Memoranda 10/2), Den Haag: Raad voor de rechtspraak 2015.

Raad voor de rechtspraak 2020

Raad voor de rechtspraak, *Jaarverslag 2020*, 2020, www.rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/Jaarverslag-Rechtspraak-2020.pdf.

Schuyt 2010

P.M. Schuyt, *Verantwoorde straftoemeting*, Deventer: Kluwer 2010.